

RELĂȚIILE SOVIETO - ROMÂNE ȘI PROBLEMA BASARABIEI (1928 - 1938)

SERGHEI HACMAN

Pe parcursul a douăzeci de ani după terminarea primului război mondial, între guvernele sovietic și român se mențineau anumite relații de vecinătate fără să fie stabilite relații diplomatice. Pactul de la Roma din 1925 garanta frontierele Franței, lăsând deschisă problema statelor est-europene. Totodată, el atenua hegemonia Franței pe continentul european, pe care aceasta a hotărât s-o compenseze prin crearea unui sistem multilateral de securitate. La 27 august 1928, SUA, Franța, Germania, Marea Britanie, Italia, Japonia, Belgia, Polonia și Cehoslovacia au semnat Pactul de la Paris, cunoscut în istorie sub denumirea inițiatorilor săi ca Pactul Brien-Kellog. În el părțile contractante condamnavă "recursul la război pentru regularea diferendelor internaționale și renunțau la el ca instrument de politică națională în relațiile lor mutuale", de asemenea recunoșteau că "regularea sau rezolvarea tuturor referendelor sau conflictelor, de orice natură sau de orice origine ar putea fi ele, care se vor putea ivi între ele, nu va trebui niciodată urmărite decât prin mijloace pacifice"¹. Trebuie menționat faptul că în răspunsul Guvernului Sovietic la invitația de a adera la acest pact, partea sovietică a propus interzicerea "nu numai a războiului în sens formal-juridic", "ci și asemenea acțiuni militare ca, de exemplu, intervenția, blocada, ocupația armată a teritoriului străin, porturilor străine etc.". Totodată, partea sovietică considera că "la metodele nepașnice trebuie raportate și astfel de metode, ca refuzul la restabilirea unor raporturi normale de pace sau ruperea acestor raporturi între popoare, acțiuni care înseamnă înlăturarea mijloacelor pașnice,

¹ Belousova Z. S. Plan Briana i poziția SSSR v svete novâh documentov. În: Novaia i noveșiaia istoria, nr. 6/1992, p.51; Mejdunarodnâe otnoșenia i vneșneaia politika SSSR (Sbornic documentov) (1871-1957), Moskva,: VPș pri tK KPSS, 1957, p. 88-89; Tratatul pentru renunțarea la război ca instrument de politică națională. În: Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. /Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. -București. :Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997. p. 829-830.

declanșarea contradicțiilor, acutizarea relațiilor și contribuie la crearea unei atmosfere ce duce la apariția războiului”².

Noul comisar sovietic al afacerilor externe, N. Litvinov, a inițiat, cu scopul “consolidării păcii în Europa de Est”, negocieri cu Polonia și Lituania privind accelerarea punerii în vigoare a Pactului Brien-Kellog înainte ca el să fie ratificat de toți participanții prin semnarea protocoalelor respective. România, în calitate sa de aliată a Poloniei, considerând că Europa poate realiza o situație pașnică în estul ei numai printr-o colaborare deschisă și consecventă a tuturor țărilor care se mărginesc cu U.R.S.S., a propus, la rândul său, ca ele toate să semneze protocolul respectiv³. Pe data de 9 februarie 1929, un asemenea protocol a fost semnat la Moscova, el fiind denumit Protocolul de la Moscova, cunoscut în istoriografie și sub denumirea de “Protocolul Litvinov”. El a fost semnat de U.R.S.S., România, Estonia, Lituania și Polonia, astfel fiind pus în vigoare înainte de termen Pactul de la Paris în partea ce privea țările semnate. În legătură cu semnarea Protocolului de la Moscova, N. Litvinov a făcut următoarea declarație: “Faptul că printre noi se află, în calitate de delegat care semnează protocolul, reprezentantul unui stat cu care Uniunea nu are relații diplomatice normale și cu care există divergențe nesoluționate vechi, serioase și care nu sunt soluționate prin prezentul protocol reprezintă doar o mărturie în plus a voinței de pace a Uniunii Sovietice”⁴. În felul acesta, după o perioadă îndelungată, pe parcursul căreia Uniunea Sovietică și România s-au aflat aproape în stare de război, datorită semnării Protocolului s-a putut începe discutarea problemei privind întărirea păcii între cele două state. După cum arată cunoscutul diplomat român G. Gafencu, participant la acele evenimente, părțile semnate ale pactului, și în primul rând N. Litvinov, i-au dat importanța unui tratat de neagresiune⁵.

Protocolul de la Moscova, care a intrat în vigoare la 5 martie 1929, a fost întâmpinat cu încuviințare de cercurile politice ale Basarabiei. Deputații basarabeni în Parlamentul României au votat în unanimitate pentru ideea renunțării la război ca instrument al politicii naționale în raporturile cu alte state. România considera protocolul drept un act necesar pentru întărirea securității și intergrității teritoriale

² Mejdunarodnâe otnoșenia i vneșneaia politika SSSR (Sbornic documentov) (1871-1957), Moskva, :VPș pri tK KPSS, 1957, p. 91-92.

³ Dimineața. -1929. -4 ianuarie; Moisuc V. Premisele izolării politice a României 1919-1940. -București. :Humanitas, 1991. p.304; Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994. -București. :Tempus România, -1994, p. 258.

⁴ Vinogradov V. N., Ereșcenko M. D., Semeonova L. E., Pokivailova T. A. Bessarabia na perekrestke Evropeiskoi diplomatii. Documenty i materialy, Moskva. Indrik, 1996, p. 310; Politica externă a României: Dicționar cronologic. /Coord. Calafeteanu I., Popișteanu C. și alții. -București.:Ed. științifică și enciclopedică, 1986. p. 189.

⁵ Arhivele Naționale ale României. Direcția arhivei istorice centrale. Fond Președinția Consiliului de Miniștri. d. 126/1920-1935 f. 402.

a statului, un pas important pentru reluarea relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică. Unii diplomați și istorici români considerau că prin acest protocol U.R.S.S. a recunoscut unirea Basarabiei cu România. Totodată, în unele cercuri politice și mijloace de informare în masă din România răsunau și alte opinii. Astfel, în ziarul românesc "Universul" se menționa: "După semnarea Protocolului de la Moscova ambele părți renunță la război ca mijloc de soluționare a problemei Basarabiei, însă aceasta nu înseamnă o renunțare la revendicările privind soluționarea problemei pe cale pașnică... Toate diferențele vechi și serioase dintre România și Uniunea Sovietică rămân deschise..."⁶.

Astfel, pe calea stabilirii unor relații diplomatice de amploare continuau să se mențină piedici serioase. O mărturie a acestui fapt poate fi și criza din relațiile sovieto-române din anul 1932, condiționată de nereușita tratativelor dintre guvernele U.R.S.S. și României privind semnarea unui tratat bilateral de neagresiune, tratative care au avut loc mai întâi la Riga, iar mai târziu la Geneva. Încă până la începerea negocierilor părților le lipsea încrederea reciprocă. Aceasta o vădește și procedura alegerii locului negocierilor. Amintindu-și de discuțiile asupra stabilirii locului desfășurării tratativelor, cunoscutul istoric și om politic român N. Iorga, în ședința Senatului din 24 noiembrie 1932, arăta: "Sovietele propuseseră Moscova; noi propuseserăm Varșovia. Sovietele n-au admis Varșovia și am ajuns la Riga. Dacă nu primeau Riga, ajungeam la Arhanghelsk, dar în orice caz noi nu mergeam la Moscova"⁷. Pe parcursul negocierilor de la Riga guvernul român a respins proiectul de tratat propus de partea sovietică, făcând referiri la existența între ambele state a problemelor privind Basarabia⁸. La rândul său, reprezentantul sovietic B. Stomaneakov, având în vedere existența problemei basarabene, a declarat: "Rusia sovietică nu va încheia niciodată un pact de neagresiune cu România care să conțină termenii următori: 1) integritate, 2) inviolabilitate, 3) suveranitate"⁹. Cu aceasta tratativele au fost întrerupte, ele fiind reluate în septembrie 1932. Premierul român A. Vaida-Voievod era înclinat să cadă de acord cu ideea existenței problemei teritoriale, care urma să fie soluționată cu timpul. Această poziție a fost supusă criticii de către N. Titulescu, guvernul fiind nevoit să demisioneze pe data de 20 octombrie.

În condițiile agravării situației internaționale, dictate de încercările naziștilor de a lua puterea în Germania, Franța și Polonia au hotărât să semneze tratate de neagresiune cu Uniunea Sovietică, cerând ca guvernul de la Moscova să semneze

⁶ Universul. -1929. -29 febr.; Vinogradov V. N., Ereșcenko M. D., Semeonova L. E., Pokivailova T. A. Bessarabia na perekrestke Evropeiskoi diplomatii. Documenty i materialy, Moskva.: Indrik, 1996, p. 310.

⁷ Arhivele Naționale ale României. Direcția arhivei istorice centrale. Fond Președinția Consiliului de Miniștri. d. 126/1920-1935, f. 319.

⁸ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). Fond Convenții. 9R3. Vol. 3. (nepaginat).

⁹ Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994. -București. :Tempus România, 1994, p. 259.

un document corespunzător și cu aliata lor - România. În urma negocierilor, s-a dovedit că Uniunea Sovietică nu este de acord să semneze un tratat asemănător, dacă el nu va conține o preîntâmpinare formală privind Basarabia sau, cel puțin, o determinare a divergențelor nesoluționate existente și care nu sunt soluționate de noul pact¹⁰. Datorită faptului că, la rândul său, cu condițiile sovietice nu era de acord nici România, tratativele s-au împotmolit.

Astfel, problema securității a rămas deschisă atât pentru U.R.S.S., cât și pentru România. Încercând să soluționeze această problemă, U.R.S.S. a purces la semnarea unor tratate cu statele occidentale. Partea română califica acest pas al vecinului său de la Răsărit ca o încercare de a "ruina sistemul politico-militar de alianță cu România, care garanta frontierele ei estice". Primul pas făcut de U.R.S.S. pe calea soluționării problemelor de politică externă a devenit realuarea, în octombrie 1930, a negocierilor cu Polonia — țară cu care România semnase un tratat și o convenție militară, ce garantau ajutor reciproc în cazul unei agresiuni din Est¹¹. România a rămas îngrijorată după declarația mareșalului Pilsudski, făcută de acesta în ziua de 14 aprilie în cadrul vizitei sale la București, despre aceea că el va semna un pact de neagresiune cu U.R.S.S. indiferent de interesele României și de eventualele consecințe pentru relațiile polono-române. După semnarea, la 25 iulie 1932, a Tratatului sovieto-polonez de neagresiune, în pofida declarației guvernului polonez că pactul va fi ratificat doar după semnarea de către România a unui pact corespunzător cu Uniunea Sovietică¹², nu s-a reușit o destindere a încordării în relațiile româno-polone.

Paralel cu negocierile sovieto-polone, V. Molotov a declarat, în ziua de 7 martie 1932, despre voința Kremlinului de a începe negocieri privind semnarea unui tratat de neagresiune sovieto-francez. La rândul său, Franța, reieșind în primul rând din considerente de securitate proprie și având în vedere revendicările teritoriale germane, s-a dovedit a fi satisfăcută de faptul că a găsit o contragreutate în Est, pe care s-a bizuit în anii primului război mondial și de care a fost lipsită după terminarea acestuia¹³. Informația privind începerea negocierilor și posibilitatea semnării unui tratat sovieto-francez a generat în cercurile diplomatice românești o anumită euforie în ceea ce privește posibilitatea soluționării în legătură cu aceasta și a problemei basarabene. Se considera că interesul U.R.S.S. față de tratatul încheiat cu Franța reprezintă "o unică ocazie" de a obține din partea

¹⁰ Cretzianu A. Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică, În: Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. -Iași. :Moldova, 1991. p. 56.

¹¹ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (România).-Fond 5418, -Dos. 1120. f. 1-3; Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). fond 71/Polonia, -Vol. 65, f. 57.

¹² Fontaine A. Istoria războiului rece. -Vol. 1. -București. :Ed. Militară, 1992. p. 96; Moisuc V. Premisele izolării politice a României 1919-1940. -București. :Humanitas, 1991. p.326.

¹³ Hlihor C. Armata Roșie în România: adversar, aliat, ocupant. 1940-1948. -București. :Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1996. p. 17.

sovietelor recunoașterea definitivă a apartenenței teritoriale a Basarabiei de România. "Ce ocazie — se întreba în acest context Nicolae Titulescu — se mai poate prezenta pentru România pentru a regula definitiv chestiunea Basarabiei ca cea în care sovieticii au nevoie de aliații noștri Franța și Polonia?"¹⁴.

Tratatul sovieto-francez de neagresiune a fost semnat la 2 mai 1935 "fără ca Franța, în care românii își puneau atâtea speranțe, să condiționeze o anumită modificare a atitudinii Moscovei față de recunoașterea frontierelor estice (ale României) pe Nistru. Guvernul român și-a exprimat nedumerirea de prioritățile Franței, care, simțindu-se într-un pericol serios din partea Germaniei, încerca să transforme statele aliate mici din Europa Centrală și de Sud-Est în instrumente de centură pentru Germania, fără a lua în considerație interesele securității lor proprii"¹⁵.

Astfel, zădărnicierea tratativelor de la Riga și Geneva privind semnarea unui pact sovieto-român de neagresiune, în timp ce asemenea pacte au fost semnate între U.R.S.S. și aliații României — Franța și Polonia, a condiționat izolarea politică externă a României. Aceasta o recunoștea și presa românească. Încă până la terminarea negocierilor, ziarul "Adevărul" scria: "Noi niciodată n-am fost atât de izolați diplomatic... Trebuie să credem că undeva s-a făcut o greșală gravă, din cauza căreia ne-am pomenit într-o izolare politică totală"¹⁶.

La conferința internațională asupra problemelor reducerii armamentelor, care a avut loc în primăvara anului 1933, delegațiile U.R.S.S. și Belgiei au făcut propuneri privind definirea agresorului. În pofida faptului că, după cum mărturisește N. Titulescu, cu conducătorul departamentului de politică externă de la Moscova "eram până atunci advresari ireductibili", el s-a ridicat și a declarat: "România acceptă definiția agresiunii, așa cum o propune dl Litvinov"¹⁷. Având în vedere faptul că propunerea lui N. Litvinov era mai detaliată, anume ea a fost pusă în dezbaterea Comitetului de Securitate. Proiectul de rezoluție, mai precis raportul din partea acestui comitet, a fost prezentat la Geneva pe data de 24 mai 1933 de dl Politis. Anume Raportul Politis, în partea care se referea la definirea agresorului, reprezentanții departamentului sovietic de politică externă l-au pus la baza formulărilor în pactele multilaterale de neagresiune¹⁸. În contextul relațiilor sovieto-române interesante, după părerea noastră, este faptul că, datorită activității intense a diplomatului român N. Titulescu, poziției sale constructive în sprijinul

¹⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). fond 71/U.R.S.S. - Vol. 132, f. 297.

¹⁵ Hlihor C. Armata Roșie în România: adversar, aliat, ocupant. 1940-1948. -București. :Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1996. p. 17-18.

¹⁶ Adevărul. -1932. -17 noiembrie; Lazarev A. M., Moldavskaia sovetskaia gosudarstvennost i bessarabskii vopros, Chișinău, Ed. Cartea moldovenească, 1974, p. 231.

¹⁷ Arhivele Naționale ale României. Arhiva Comitetului Central al Partidului Comunit al României. Fond 103. Dos. 8.083. f. 36.; Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I. Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994. -București. :Tempus România, -1994, p. 260.

¹⁸ Boldur A. Istoria Basarabiei. -București. :Ed. Victor Frunză, 1992. p. 517.

textului care definea agresiunea în formula lui Litvinov, unui juriști, diplomați, jurnaliști și oameni politici din acea perioadă au denumit Raportul Politis ca “formula Litvinov-Titulescu”¹⁹.

În vara anului 1933, cu scopul “de a asigura tuturor popoarelor inviolabilitatea teritoriului țărilor lor”, a fost semnată Convenția de la Londra privind definirea agresiunii²⁰, care conține două texte identice: unul semnat la data de 3 iulie 1933 de Uniunea Sovietică, România, Estonia, Letonia, Polonia, Turcia, Persia și Afganistan și altul semnat la data de 4 iulie 1933 de U.R.S.S., România, Cehoslovacia, Iugoslavia și Turcia. După părerea cunoscutului diplomat român A. Cretzianu, reieșind din articolul I al acestei Convenții, în care, conform formulării lui N. Titulescu, părțile semnatare recunoșteau că “prin teritoriu trebuie să se înțeleagă teritoriul asupra căruia un stat își exercită autoritatea sa de-facto²¹, Uniunea sovietică se desemna, deci, ea însăși agresoare în cazul când ar invada orice teritoriu aflat sub autoritatea României”²². Foarte interesantă, după părerea noastră, este telegrama pe care N. Titulescu a adresat-o monarhului român din București pe data de 19 iulie 1933. În ea, în particular, erau date detaliile discuției cu N. Litvinov. Conducătorul departamentului român de politică externă îl informa pe Carol al II-lea despre aceea că N. Litvinov a declarat de mai multe ori, în prezența ministrului de externe al Turciei: “știu că semnând această Convențiune v-am dăruit Basarabia. Dacă nu pot recunoaște acest lucru oficial, este din cauza dificultăților ce le-aș avea cu opinia mea publică, în special cu cea din Ucraina. Când însă mă angajez să nu fac niciodată o agresiune asupra Basarabiei și că nici revizuirea, nu pot s-o cer nu numai pentru că URSS nu este membră a Societății Națiunilor, dar pentru că din principiu suntem împotriva revizuirii, căci ea înseamnă război, prin ce mijloc aș mai putea să obțin înapoi Basarabia?”²³. Între Litvinov și Titulescu a fost obținută o înțelegere

¹⁹ Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. /Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. -București. :Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997. p. 36.

²⁰ Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. /Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. -București. :Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997. p. 36.

²¹ ?????????? ???????? ? ?????? ?????? ????. -?93-94; Convenția de la Londra de definire a agresiunii (3 iulie 1933). În:Năstase A. Documente fundamentale ale dreptului internațional și al relațiilor internaționale. /Ed. Frailich R. 2 vols. Vol. 1a. -București. :Asociația Română pentru Educație Democratică, 1997. p. 37-38; Scurtu I., Almaș D., Goșu A., Pavelescu I., Ioniță Gh. I., Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994. -București. :Tempus, 1994. p.281.

²² Bacon W. Nicolae Titulescu și politica externă a României. 1933-1934. -Iași. :Institutul European, 1999. p. 97.

²³ Cretzianu A. Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică. În:Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. -Iași. :Moldova, 1991. p. 56.

²⁴ Arhivele Naționale ale României. Direcția Arhivei Istoric Centrale. Fond Casa Regală – Carol II. D. 112, 193. F. 2.; Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). fond 71/U.R.S.S. 1920-1940, vol. 82/1939, f. 92-93; Relațiile româno-sovietice. Documente. Vol. 1. 1917-1934. -București. :Ed. Enciclopedică, 1999. p. 414-415.

de gentleman, prin care acești diplomați își asumau reciproc în numele guvernelor pe care le reprezentau obligațiunile să adopte și să păstreze în relațiile lor diplomatice, indiferent de împrejurările unde s-ar afla, o asemenea atitudine, care să nu permită sub nici o formă repunerea în discuție a principiilor diferite sovieto-române²⁴. Din perspectiva raporturilor sovieto-române și semnării documentului corespunzător, unele cercuri politice românești considerau că, semnând această Convenție, URSS a recunoscut frontiera de Est a României²⁵. Totodată trebuie de menționat că raportul lui N. Politis (în special alineatul 23) n-a fost parte componentă a Convenției, ci doar obiect de referință, (deși s-a făcut un pas înainte în soluționarea problemelor litigioase dintre Uniunea Sovietică și România). Într-adevăr, definiția din raportul lui N. Politis, acceptată de Moscova, însemna o recunoaștere de facto din partea Uniunii Sovietice a situației din Basarabia, precum și faptul că orice amestec sovietic ar însemna o agresiune. Totuși, acceptarea definiției amintite nu însemna deloc recunoașterea de iure a apartenenței Basarabiei la România. Adică, nici Convenția privind definirea agresorului, nici Raportul Politis, la care se făcea referință, nu puteau fi pentru București un argument al faptului că Moscova ar recunoaște apartenența Basarabiei la România²⁶. România își exercita doar de facto autoritatea sa asupra teritoriului Basarabiei.

Situația internațională la începutul anului 1934 a devenit decisivă în reorientarea politicii externe a Uniunii Sovietice și și-a găsit expresia în modificarea atitudinii ei față de țările europene, cu precădere cele vecine. Aceasta a influențat și poziția țărilor din Mica Antantă, care la adunarea ordinară a Consiliului Permanent de la Zagreb din 22 ianuarie 1934 au hotărât să reia relații normale cu Uniunea Sovietică, în timp ce "condițiile diplomatice și politice, dictate de interesele fiecăruia dintre cele trei state, vor fi îmbinate"²⁷.

În septembrie 1934, la propunerea a 30 de state, Uniunea Sovietică a fost primită în Liga Națiunilor cu dreptul de a ocupa un loc permanent în consiliul ei. Aceasta coincidea cu începerea unei noi faze în politica europeană. Înarmarea Germaniei și politica revizionistă a lui Hitler creau un mare pericol pentru țările învingătoare în primul război mondial. Oamenii politici clarvăzători înțelegeau că țările lor se vor putea salva doar prin întărirea sistemului de securitate colectivă prevăzut de Pact, cu scopul de a realiza acțiuni autonome și sincronizate ale tuturor membrilor Ligii Națiunilor împotriva oricărui agresor²⁸.

²⁴ Oprea I.M. Nicolae Titulescu. -București.:Ed. științifică. 1966. p. 213; Bacon W. Nicolae Titulescu și politica externă a României. 1933-1934. -Iași.: Institutul European, 1999. p. 100.

²⁵ Titulescu N. Documente diplomatice. -București, 1967. p. 512-514.

²⁶ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). fond 71/U.R.S.S. 1920-1940, vol. 86/1939, f. 420.

²⁷ Dobrinescu V. Fl. Bătălia pentru Basarabia. 1918-1940. -Iași.: Junimea, 1991. p. 109.

²⁸ Maiskii I.M. Vospominania sovetского дипломата 1925-1945. 2-e izd. -Moskva, :Mejdunarodnâe otnoşenia, 1987. p. 313; Cretzianu A. Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică. În:Buzatu Gh. România cu și fără Antonescu: Documente, relatări și comentarii. -Iași. :Moldova, 1991. p. 57.

Pe data de 2 februarie 1934, guvernul Cehoslovaciei l-a însărcinat pe ambasadorul său la Londra, I. Masarik, să-i comunice lui I. Maiski despre aceea că guvernele Micii Antante au hotărât să ratifice Pactul privind definirea agresiunii. Aceasta a influențat reluarea negocierilor sovieto-române și sovieto-cehoslovace. În această problemă Praga și Bucureștii acționau de comun acord. N. Titulescu explica guvernului său că, dacă Cehoslovaciei i s-ar permite să reia de una singură relațiile diplomatice cu Moscova, ar fi distrusă solidaritatea Micii Antante. Acest fapt, argumenta Titulescu, ar pune România într-o situație nefavorabilă prin necesitatea de a negocia de una singură cu U.R.S.S.²⁹. Pe data de 9 ianuarie 1934, în cadrul unei întrevederi cu participarea lui N. Litvinov, N. Titulescu, E. Beneș ș.a., au fost semnate documente prin care erau reluate relațiile diplomatice dintre Uniunea Sovietică, România și Cehoslovacia. Guvernul de la Belgrad trebuia să îndeplinească hotărârile Consiliului Permanent al Micii Antante în momentul în care el îl va considera cel mai favorabil.

Convenția de definire a agresiunii și înțelegerea de gentleman între M. Litvinov și N. Titulescu a pregătit terenul reluării relațiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică și România. Un pas foarte important pe această cale a devenit, pe data de 9 iunie 1934, schimbul de scrisori cu texte identice între N. Litvinov, comisar al poporului pentru afacerile externe al U.R.S.S., și N. Titulescu, ministrul afacerilor externe al României, prin care se stabileau relații diplomatice între U.R.S.S. și România. Până atunci România era unica țară vecină cu Uniunea Sovietică, atât din Europa, cât și din Asia, care nu avea asemenea relații cu Moscova. În aceeași zi a avut loc încă un schimb de scrisori, despre care aproape că nu se amintește, la care nu se face referință atunci când este vorba de relațiile sovieto-române, dar care are o importanță deosebită. În aceste scrisori se menționa între altele: "Cei doi miniștri confirmă acordul următor: guvernele român și sovietic își garantează reciproc respectul total al suveranității respective și abținerea de la orice imixtiune directă sau indirectă în afacerile interne. Guvernele lor se vor abține de la orice agitație, propagandă sau intervenție. Ele se angajează să nu creeze, să nu susțină și să nu autorizeze pe teritoriul lor organizații având scopul de a lupta contra celui alt stat sau care să atenteze împotriva regimului politic sau social prin forță"³⁰. Unicul avantaj, din punctul de vedere al diplomației românești, a fost evitarea unor aluzii din partea Uniunii Sovietice privind drepturile sale asupra Basarabiei. Trebuie de subliniat mai ales faptul că în toate documentele de acest fel partea sovietică folosea cu bună știință asemenea termeni

²⁹ Arhivele Naționale ale României. Direcția arhivei istorice centrale. Fond Casa Regală – Carol II. d. 58. 1934. ff. 1, 2, 4.

³⁰ Istoria României între anii 1918-1981. Culegere de documente. -București, 1981, p.388; Barbul Ch., Solocolu I. Schimbarea alianțelor României: De la Titulescu la Antonescu. -Iași. :Institutul European, 1995. p. 76-77.

și expresii, care să excludă până și cea mai mică posibilitate de a subînțelege o recunoaștere a "legitimității" anexiei Basarabiei de către România regală, nu dădea oamenilor politici români nici un temei sau prilej de a considera Nistrul drept frontieră de stat între ambele țări³¹. La rândul său, N. Titulescu a evitat să dea un prilej Moscovei de a contesta formal dreptul României asupra Basarabiei³². Totodată, schimbul de scrisori între Litvinov și Titulescu a provocat politicienilor români, în particular generalului I. Antonescu, șeful Statului Major al României, o anumită îngrijorare, întrucât în documente a fost folosit termenul "suveranitate" fără o detalizare asupra cărui teritoriu se extinde această suveranitate, care din punctul lui de vedere însemna o anumită cedare și încălca echilibrul de forțe dintre România și alte țări vecine Uniunii Sovietice. Din această cauză el considera că prin actul din iunie 1934 nu era soluționată recunoașterea de către Uniunea Sovietică a Protocolului de la Paris din 1920. Din punctul de vedere al diplomației românești, stabilirea relațiilor diplomatice ar fi trebuit să însemne recunoașterea integrității teritoriului părților, ceea ce nu s-a produs ca urmare a schimbului de scrisori între N. Litvinov și N. Titulescu³³.

După stabilirea relațiilor diplomatice, încercând să extindă contactele sovieto-românești, U.R.S.S. a început din proprie inițiativă, în vara anului 1934, reconstrucția podului peste Nistru în zona Parcani-Bender. În octombrie 1934 a fost stabilită legătura telefonică, telegrafică și poștală între Uniunea Sovietică și România. La 8 februarie 1935 a fost semnat acordul sovieto-român privind legătura feroviară directă peste Nistru. În iulie 1935 au început negocieri privind circulația plăților între ambele state. și cu toate că guvernul român a anulat abia în octombrie 1936 decretul discriminatoriu față de U.R.S.S. în domeniul comerțului exterior, între ambele țări se stabiliseră relații comerciale normale³⁴.

O etapă substanțială în relațiile sovieto-române a devenit perioada în care ambele guverne încercau să semneze un pact de asistență mutuală. La timpul său, după ce în calitate de ministru al afacerilor externe al Franței a fost numit L. Bartou, care înțelegea eventualele consecințe ale instaurării regimului nazist în Germania, acesta a hotărât să creeze un sistem de rezistență pe baza securității colective sub egida Ligii Națiunilor. Încuviințând propunerea privind primirea Uniunii Sovietice în Liga Națiunilor, el a lansat ideea semnării unor pacte colective de neagresiune: Pactul de Est de asistență mutuală între U.R.S.S., Polonia, Cehoslovacia, Finlanda, statele baltice și Germania și un "Locarno

³¹ Lazarev A. M., *Moldavskaja sovsjetskaja gosudarstvennost i bessarabskii vopros*, Chișinău, Ed. Cartea moldovenească, 1974, p. 239-240.

³² Patroiu I., Dobrinescu V. Fl. *România și Anglia în anii 130*. - Craiova : Scrisul Românesc, 1997. p. 67.

³³ Dobrinescu V. Fl., Nicolescu Gh. *Plata și răsplata istoriei*. Ion Antonescu, militar și diplomat (1914-1940), - Iași, 1994. p.53.

³⁴ Lazarev A. M., *Moldavskaja sovsjetskaja gosudarstvennost i bessarabskii vopros*, Chișinău, Ed. Cartea moldovenească. 1974, p. 239.

mediteranean“, cu participarea Iugoslaviei, Greciei, Italiei și Franței. Împotriva Pactului de Est s-au pronunțat Marea Britanie și SUA. Întrucât guvernele Germaniei și Poloniei și-au exprimat de asemenea atitudinea negativă față de acest Pact, conducerea sovietică s-a declarat de acord să semneze Pactul chiar fără Germania și Polonia. De altfel, diplomația sovietică a sprijinit activ ideea creării Pactului de Est, manifestându-și interesul de a participa la crearea sistemului de garanții³⁵. Totodată, se preconiza semnarea unor acorduri bilaterale între U.R.S.S. și Franța și U.R.S.S. și Cehoslovacia. Trebuie de menționat că în timpul vizitei lui L. Bartou în Cehoslovacia, în iunie 1934, guvernul cehoslovac și-a exprimat acordul de a semna Pactul de Est și în același timp președintele Consiliului Permanent al Micii Antante a comunicat că membrii lui, Cehoslovacia și România, recunosc de iure U.R.S.S. și sunt gata să stabilească cu ea relații diplomatice normale. și cu toate că după atentatele asupra regelui Iugoslaviei Alexandr și asupra lui Bartou pe data de 9 octombrie 1934 semnarea pactelor Uniunii Sovietice cu Franța și Cehoslovacia părea imposibilă, în anul 1935 ele totuși au fost semnate.

În anul 1936, în condiții internaționale favorabile, N. Titulescu, cu consimțământul guvernului și regelui Carol al II-lea, a inițiat tratative privind semnarea unui tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică, asemănător celui francez și cehoslovac. Chiar de la bun început N. Titulescu considera că acest pact trebuie să poarte un caracter general și să nu fie orientat contra vreunei țări concrete. Drept mărturie, încă până la întâlnirea de la Geneva cu Litvinov, N. Titulescu a propus Germaniei să semneze un pact similar cu condiția că ea va garanta integritatea teritorială a României. “Ideea-călăuză a politicii externe românești — sublinia Titulescu — este aceea a unei egale amicitii cu toate Marile Puteri, amicitie de la care înțelegem ca Germania să nu fie exclusă“. Având dispoziții ostile față de securitatea colectivă, guvernul german și-a rezervat posibilitatea de a conveni în 1936 la semnarea unui acord cu România. Negocierile demarate în toamna anului 1935 între N. Litvinov și N. Titulescu au fost întrerupte de N. Litvinov în primăvara anului 1936 din cauza desfășurării de către România a unor campanii antisovietice, organizate de Ambasada Poloniei la București și de agenții național-socialiști, infiltrați de Berlin în România. La 14 iulie 1936 Consiliul de Miniștri al României l-a însărcinat iarăși pe N. Titulescu să înceapă negocieri cu Moscova, guvernul exprimându-și sprijinul unanim față de politica externă promovată de el. La 21 iulie 1936, la Montre a fost parafat textul Pactului sovieto-român de ajutor reciproc, care era compus din 4 puncte, cele mai interesante, după părerea noastră, fiind punctele 3 și 4:

3. Guvernul U.R.S.S. recunoaște că în virtutea diferitelor sale obligații de asistență, trupele sovietice nu vor putea niciodată trece Nistrul fără o cerere spe-

³⁵ Talpeș I. Coordonate ale politicii militare românești (1935-1939). În: Probleme de politică externă a României. 1918-1940. Culegere de studii. -București. :Ed. Militară, 1988. p. 116.

cială în acest sens a guvernului român; guvernul român recunoaște de asemenea că trupele române nu vor putea trece Nistrul spre U.R.S.S. fără o cerere formală a guvernului sovietic.

4. La cererea guvernului român, trupele sovietice vor trebui să se retragă imediat de pe teritoriul român la est de Nistru; de asemenea, la cererea guvernului U.R.S.S., trupele române vor trebui să se retragă imediat de pe teritoriul U.R.S.S. la vest de Nistru.

Tratatul prevedea paralelismul și interdependența cu textele semnate de U.R.S.S. cu Franța și Cehoslovacia, de asemenea faptul că acordul va intra în vigoare în momentul când agresorul se va afla pe teritoriul național. La tratat se anexa și acordul încheiat între Franța și Mica Antantă, negocierile asupra căruia cu Parisul le purta N. Titulescu³⁶.

Printre politicienii români circula părerea că în acest pact Nistrul a fost recunoscut drept frontieră dintre România și Uniunea Sovietică, întrucât teritoriul României se află la vest, iar teritoriul U.R.S.S. — la est de Nistru. Unele prevederi ale tratatului, adoptate cu acordul conducătorilor departamentelor de politică externă ale celor două țări, N. Litvinov și N. Titulescu, ca, de exemplu, posibilitatea intrării trupelor sovietice pe teritoriul național românesc, au generat dezbateri serioase în rândul opiniei publice și cercurilor politice din România³⁷.

Pe data de 29 august 1936 N. Titulescu, aflându-se în străinătate, a aflat din mijloacele de informare publică faptul că în România s-a schimbat guvernul și că ministrul al afacerilor externe a fost numit V. Antonescu. În ziua următoare el a primit o telegramă cu mulțumiri pentru activitatea sa, în care noul premier român, G. Tătărescu, explica faptul că remanierea Consiliului de Miniștri al României s-a făcut cu scopul obținerii omogenității guvernului, dar în domeniul politicii externe guvernul va urma linia adoptată anterior. Întâlnindu-se la Geneva cu N. Litvinov, noul conducător al departamentului român de politică externă a cerut ca Uniunea Sovietică să recunoască de iure unirea Basarabiei cu România. N. Litvinov a răspuns foarte reținut că el califică aceasta ca o declarație oficială, prin care ministrul afacerilor externe al României recunoaște că România nu stăpânește Basarabia și că V. Antonescu nu dispune de informații privind conținutul ultimelor negocieri și documente semnate de U.R.S.S. și România în ultimii trei ani. Chiar și la București faptul a fost calificat drept o foarte mare greșală a diplomatului român, care a condiționat înrăutățirea substanțială a relațiilor cu Uniunea Sovietică. În orice caz, după aceasta nu s-a mai amintit niciodată despre recunoașterea de iure a unirii Basarabiei³⁸.

³⁶ Barbul Ch., Solocolu I. Schimbarea alianțelor României: De la Titulescu la Antonescu. - Iași. :Institutul European, 1995. p. 78-79.

³⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). fond 71/U.R.S.S. -Vol. 132, f. 359.

³⁸ Barbul Ch., Solocolu I. Schimbarea alianțelor României: De la Titulescu la Antonescu. - Iași. :Institutul European, 1995. p. 81.

La două luni după semnarea Tratatului de asistență reciprocă, N. Litvinov i-a declarat la Teilorsi diplomatului român menționat mai sus: "România, repet — degeaba susțineți contrariul — și-a schimbat politica externă. Noi dorim ca potențialul, pe care îl reprezintă Basarabia, să devină rus, nu german. De aceea doresc să Vă comunic că vom cere retrocedarea Basarabiei prin toate mijloacele juridice și militare posibile"³⁹. La mijlocul lunii iulie 1938, comisarul poporului pentru afacerile externe a prevenit iar într-o formă destul de tăioasă Legația Română din Moscova că mai mult nu poate primi notele și alte documente românești, în care, atunci când se vorbește de Basarabia, sunt folosiți termenii "teritoriu românesc" și "malul românesc al Nistrului"⁴⁰.

Tonul publicațiilor din presa sovietică referitoare la România a devenit amenințător. Problema Basarabiei a devenit actuală în ziare și la posturile de radio din U.R.S.S. și cu toate că în 1938 relațiile dintre Uniunea Sovietică și România încă nu aveau un caracter vădit ostil, ele s-au răcit mult după primele manifestări de apropiere dintre U.R.S.S. și Germania și Germania și România.

³⁹ Titulescu N. *Politica externă a României*, București, 1994, p.122.

⁴⁰ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (România). fond 71/U.R.S.S. -Vol. 132, f. 359.